

**Vstup České republiky do NATO:
po americké cestě**

Přestože Severoatlantická aliance byla od svého založení koncipována jako dobrovolné sdružení suverénních a rovných států, úloha Spojených států jako prvního člena mezi rovnými byla vždy neoddiskutovatelná. Pro Evropany patřilo k hlavním smyslům Aliance udržet aktivní zapojení USA v evropských záležitostech, na druhou stranu NATO bylo pro Spojené státy vojenskopolitickým prostředkem v regionu klíčovém pro jejich zahraničně-politické zájmy. Není proto divu, že alianční projekt byl formován v první řadě podle Washingtonu a nikdy proti jeho vůli. A nejinak tomu bylo i s transformací Aliance po konci studené války, kdy západoevropští spojenci projevovali často značnou neochotu přizpůsobovat se novým okolnostem.

Počátek devadesátých let minulého století byl poznamenán nadšením z konce studené války a s tím spojené vítězné nálady na Západě, avšak také s tápáním při hledání nového přístupu k bývalým nepřítelům. Určitým výsledkem hledání tak byla formulace zahraniční politiky USA pod názvem **New World Order**, který zvláště po válce v Perském zálivu znamenal až wilsonovsky idealistické zdůrazňování významu spolupráce mezi velmocemi a vytváření mezinárodního bezpečnostního systému pomocí univerzálních mezinárodních organizací jako OSN či v Evropě KBSE/OBSE. [1] Nadšení na Západě se mimo jiné projevovalo pocitem, že Západ jakožto vítěz se nemusí nijak měnit, to je úkolem těch na druhé straně. Každému také bylo jasné, že pád Východu přišel s procesem demokratizace Sovětského svazu a tento aspekt bylo zapotřebí udržet.

Hlavním zahraničněpolitickým cílem Spojených států tak bylo posilovat v Sovětském svazu/Rusku demokratický režim prezidenta Jelcina. S ohledem na tuto prioritu bylo nemyslitelné být jen uvažovat o expanzi jednoho paktu na úkor toho druhého. Nemluvě pak o tom, že tato představa valnou většinu členů především těch západoevropských, pro něž představovala Aliance jistotu bezpečnosti, nijak nelákala.

Takovouto náladou byly pravděpodobně formovány i první zahraničněpolitické kroky porevolučního Československa pod vedením prezidenta Václava Havla. Přestože cílem Havlova vedení bylo vymanění Československa z východních struktur a posléze i jeho integrace do západních institucí, musel si být vědom potřeby Západu po alespoň elementárních jistotách v měnícím se světě. A tak první kroky na půdě Varšavské smlouvy nevedly k jejímu zrušení, ale k její demokratické transformaci. Ostatně Varšavská smlouva (1955-1991) představovala pro Západ záruku platnosti odzbrojovacích dohod. [2]

Ve svém projevu na zasedání Varšavské smlouvy Václav Havel prohlásil, že „Varšavská smlouva je dočasná organizace, která v dnešním přechodném období může ještě sehrát určitou úlohu. Ovšem za předpokladu, že dozná zásadních politických a organizačních změn. Tím Varšavská smlouva v podobě, v jaké ji známe, totiž jako forma podřízení všech našich armád armádě sovětské, zanikne, aniž ji rozpustíme“. [3] Havel se zde ukázal jako zastánce transformace.

A k transformaci studenoválečných institucí Havel vyzval i ve svém projevu ve Washingtonu. Vyjádřil představu „širšího celoevropského rámce, který v konečných důsledcích chápeme

jako helsinské bezpečnostní pásmo od Vladivostoku po San Francisco". Před Kongresem také zdůraznil, že zcela zásadní prioritou musí být pomoc Rusku při procesu demokratizace. [4]

Z takového podhoubí vznikla první instituce propojující postkomunistické státy a Severoatlantickou alianci – Severoatlantická rada pro spolupráci (NACC – North Atlantic Cooperation Concil).

NACC (1991-1997) byla přesným obrazem toho, jak USA a Západ přistupovaly k Východu. Cítily potřebu pomoci při transformaci postkomunistických států, zároveň se nedokázaly a ani nemohly vyznat v rozbouraném východním světě; samozřejmě v žádném případě nesměly být ohroženy ruské bezpečnostní zájmy. NACC tak byl vytvořen jako diskuzní klub à la KBSE, v němž byly na stejné úrovni projednávány bezpečnostní problémy Polska či Kazachstánu. Pro středoevropské státy, jejichž jasnou prioritou byla skutečná integrace do západních institucí, to však bylo velmi málo.

V roce 1992 se ve Washingtonu změnila vláda a po mnoha letech zvítězil kandidát demokratické strany. Ve stejné době již začali středoevropští lídři tlačit k výraznějším integračním krokům. Jelikož Clintonova vláda se do Bílého domu dostala akcentací ekonomických témat a s naprostou absencí zahraničněpolitické vize, otevřela se tak možnost, aby středoevropské státy výrazně ovlivnily skrze dialog s Washingtonem svůj osud. V dubnu 1993 se prezidenti České republiky a Polska Václav Havel a Lech Walesa setkali s americkým prezidentem Clintonem při otevření památníku holocaustu ve Washingtonu a důrazně mu vysvětlili potřeby svých států a vyzvali ho, aby se pokusil smazat linie, kterými Stalin rozdělil Evropu. Po tomto setkání Clinton prvně vyjádřil svou vizi rozšíření komunity demokracií s tržním systémem, čemuž mělo ve střední a východní Evropě dopomoci i otevření NATO novým členům. [5]

Tento bod lze označit za začátek cesty České republiky a dalších středoevropských zemí do struktur Severoatlantické aliance. Ostatní členové NATO byli nuceni přijmout vizi rozšíření poté, co ji Clinton veřejně oznámil na summitu NATO 1994, když prohlásil: „Není otázkou zda, ale kdy a jak.“ [6] Tento nový přístup americké administrativy se odrazil i ve vytvoření tzv. Partnerství pro mír (PfP – Partnership for Peace) v r. 1994, v němž spolupráce mezi NATO a přidruženými státy již probíhala na individuální bázi a byla vnímána jako předstupeň plnohodnotného členství, což Clinton potvrdil ve svých projevech v Praze a Varšavě. Tehdy prohlásil, že PfP, ačkoli není plnohodnotným členstvím v Alianci, také rozhodně není věčnou čekárnou. [7]

Zásadní lekcí o významu Severoatlantické aliance, a především alianční vazby se Spojenými státy, byly války v Jugoslávii. Bývalá Jugoslávie se stala polem, na němž působila řada institucí zabývajících se evropskou bezpečností, a pro Českou republiku stejně tak jako pro další středoevropské země se to stalo příležitostí prokázat svou spoluzodpovědnost, angažovanost a užitečnost. Již v březnu a dubnu 1992 byl do operace UNPROFOR vyslán československý prapor v přibližném počtu 500 příslušníků a několika vojenských pozorovatelů. Společný československý prapor fungoval v bývalé Jugoslávii až do dubna 1993, poté pokračoval již jen jako česká jednotka. [8] Tragické události v Bosně ukázaly, jak významnou roli sehrává použití síly, k čemuž byly schopny a ochotny pouze Spojené státy se svými spojenci. NATO tak po leteckých úderech, které dotlačily zneprátené strany k mírovému jednání v Daytonu, vedlo i následující implementační síly IFOR a stabilizační síly SFOR, na nichž se česká armáda přes Partnerství pro mír také podílela.

Jugoslávská zkušenost přímo vedla k závěru, že žádná jiná instituce není schopna přispět k evropské bezpečnosti tolik jako NATO. Samozřejmě byl tento zásah možný jen díky roli USA. Zvýšená touha středoevropských států se tak stala přímým důsledkem evropské neschopnosti nabídnout jakoukoli alternativu v oblasti bezpečnosti. [9]

Přestože rozšíření NATO o středoevropské země se stalo zahraničněpolitickou prioritou Spojených států, kterou více či méně ochotně museli přijmout i ostatní členové, proces přistupování akceleroval až po roce 1996. V tomto roce se v Rusku konaly prezidentské volby, v nichž existovala reálná hrozba vítězství nacionalisty Žirinovského, a Západ tedy neměl nejmenší zájem torpédovat demokratický režim prezidenta Jelcina.

A v roce 1996 začalo i druhé Clintonovo období, v němž se na post ministryně zahraničí dostala česká rodačka Madeleine Albrightová. Ta byla do této role povýšena z pozice velvyslankyně v OSN právě kvůli rozšiřování NATO. Její hluboce proevropské zaměření spojené s wilsonovským idealismem předznamenávalo, že bude schopna myšlenku rozšíření dobře prodat. Pro její úřadování je typické, že Evropa dostala při orientaci zahraniční politiky USA nebyvalou prioritu, a to i na úkor Blízkého východu či v ekonomické krizi potácejícího se Japonska a Dálného východu. Eurocentrismus Albrightové je patrný i z jejích zahraničních cest. Během prvních patnácti měsíců v úřadě navštívila Evropu desetkrát, zatímco do Asie a na Střední východ podnikla po čtyřech cestách, Latinskou Ameriku navštívila třikrát a Afriku pouze jednou. [10]

Seznam potenciálních členů byl znám po celou dobu diskuzí o rozšíření. Zpočátku obsahoval čtyři státy: Polsko, Českou republiku, Maďarsko a Slovensko. Slovensko se však vinou své vnitropolitické situace postupně z tohoto seznamu vytratilo, což bylo pokládáno za důkaz toho, že výběr kandidátů je prováděn na základě striktních podmínek. Přestože bylo všeobecně popíráno, že by středoevropská trojice měla jakoukoli privilegovanou pozici, žádnému jinému státu se na tento seznam již dostat nepodařilo. Dánsko a Norsko při tom tlačily na začlenění pobaltských států, Slovinsko bylo podporováno Německem a rumunskou kampaň podporovala Francie. Na zasedání ministrů zahraničí NATO v květnu 1997 Madeleine Albrightová oznámila, že Spojené státy budou podporovat vstup pouze tří států v první vlně rozšíření. Poté již pro žádné další diskuze na toto téma nebyl prostor. Červencový summit v Madridu tuto skutečnost pouze potvrdil a Česká republika, Maďarsko a Polsko byly oficiálně přivzány ke vstupu do NATO.

Madeleine Albrightová sehrála významnou úlohu v americké domácí kampani pro rozšíření, do níž zapojila přední senátory, zástupce amerických občanů s původem ve střední Evropě, organizace válečných veteránů a podobné nátlakové skupiny. Jelikož republikánští senátoři slíbili rozšířit Alianci již ve své smlouvě s voliči z roku 1994, nebylo třeba velkých obav, že by ratifikace Senátem neprošla.

Přesto proti rozšíření NATO existovaly výhrady. Za oceánem probíhaly debaty o přílišné nákladnosti přístupového procesu. Je příznačné, že stejně jako dnes se američtí senátoři rozčilovali nad tím, že evropské státy nepřispívají do pokladny NATO odpovídající částkou a celý proces rozšíření tak bude financován převážně Washingtonem. „Chudé státy“, jak se o České republice, Polsku a Maďarsku někteří komentátoři vyjadřovali, nemohly přinést v tomto ohledu změnu. NATO vypracovalo vyčerpávající studii, která ukázala, že stávající členové nebudou muset redefinovat své vojenské strategie, aby ochránili nové členy. Dalším pozitivním výsledkem zprávy bylo zjištění, že cena, kterou bude rozšíření stát nebude tak vysoká jak se předpokládalo. V rozmezí jedné dekády to mělo být 1,3 miliardy dolarů. (Tato částka představovala 800 milionů na vylepšení obranyschopnosti a zvýšení vzdušné obrany a 500 milionů na infrastrukturu a zdokonalení základů a komunikací.) Větší finanční břemeno předpovídala zpráva novým členským státům. Ty měly v prvních dvou letech investovat do modernizace svých armád 3,5 miliardy dolarů. Celková částka vynaložená na rozšiřovací proces tak neměla převýšit 5 miliard dolarů. Může se to zdát příliš, avšak proti částce, která

se objevila v roce 1997 ve zprávě ministerstva obrany USA (27 až 35 miliard dolarů) působila velice umírněně. A jak poznamenal Javier Solana ve svém projevu v Londýně, částka vynaložená na rozšíření byla v porovnání s celkovým rozpočtem Aliance (v roce 1997 440 miliard dolarů) naprosto nepatrná. [11]

Po celou dobu přibližování Alianci držela česká zahraniční politika konzistentní postoj. S výjimkou KSČM a republikánů všechny ostatní relevantní parlamentní strany podporovaly vstup do NATO. Zahraniční politika tak zůstala neměnná navzdory přechodu od pravicové vlády vedené Václavem Klausem k vládě sociální demokracie premiéra Miloše Zemana. Je sice pravdou, že před volbami 1998 měla ČSSD v předvolebním programu požadavky na zvláštní status České republiky uvnitř Aliance, jako byl zákaz rozmísťování jaderných zbraní a základen NATO na území ČR, a požadavek referenda před vstupem do NATO. Po vytvoření menšinové vlády však již ČSSD tyto své požadavky neprosazovala.

Ratifikační proces byl úspěšně završen 12. března 1999 v americkém městě Independence. Madeleine Albrightová dovedla své diplomatické snažení do úspěšného konce a převzala od ministrů zahraničí České republiky, Maďarska a Polska ratifikační listiny. Byl tak symbolicky potvrzen a završen konec studené války. Postkomunistické státy se staly právoplatnými členy aliance, která pro ně v minulých čtyřiceti letech představovala nepřítel číslo jedna. Stopa české diplomacie byla v tomto procesu velice výrazná a bezpečnostní realita se začala velice brzy měnit. První velká výzva přišla dvanáct dní po vstupu do Aliance, kdy NATO zahájilo svou první vojenskou operaci *Allied Force* proti Miloševićově Jugoslávii.

Závěr

Na samém počátku devadesátých let, po pádu komunistických režimů, začalo poněkud chaotické hledání vhodného bezpečnostního uspořádání pro Evropu. V době, kdy v Československu stále ještě přebývala sovětská okupační vojska a Varšavská smlouva byla na Západě, jak již bylo zmíněno, viděna jako garance platnosti odzbrojovacích smluv, nebyla myšlenka rozšíření jednoho ze studenoválečných bloků považována za relevantní, a to ani na Východě, ani na Západě. Pro Spojené státy bylo daleko důležitější udržet demokratický vývoj v tehdy ještě Sovětském svazu a československou politiku mohl reprezentovat názor prezidenta Václava Havla o vytvoření univerzální evropské bezpečnostní instituce. Takový názor však nebyl hájen dlouho a členství v NATO se velmi brzy stalo prvořadým cílem české zahraniční politiky, na němž se shodovaly všechny relevantní politické strany.

Postoj Spojených států a potažmo i dalších aliančních spojenců se postupně měnil. Prvním mezníkem na cestě k rozšíření bylo zvolení Williama Clintona prezidentem USA. Clinton nastoupil do úřadu zcela bez zahraničněpolitické vize. Tu si formoval až během svého prvního funkčního období, a tak válka v Jugoslávii či setkání Clintona s Havlem a Walesou významně ovlivnily formování americké zahraniční politiky směrem k rozšíření Aliance. Dalším mezníkem bylo jmenování české rodačky Madeleine Albrightové americkou ministryní zahraničí. Albrightová se stala agilní advokátkou přijetí tří středoevropských států, včetně České republiky, a jejím přičiněním byl umlčen odpor proti rozšiřování jak ve Spojených státech, tak i Alianci.

Pro Českou republiku bylo přibližování Alianci zahraničněpolitickou a bezpečnostněpolitickou otázkou číslo jedna. Čeští vojáci byli proto ve značném počtu vysíláni do mírových misí, v nichž spolupracovali s vojáky členských států NATO nebo dokonce pod aliančním vedením. A podle instrukcí NATO probíhá transformace Armády České republiky doposud.

Poznámky a literatura:

- [1] Viz BUSH, George. *Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit*. 11. 9. 1990, http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9.
- [2] EYAL, Jonathan. NATO's Enlargement: Anatomy of a Decision. *International Affairs*, r. 73, č. 4, 1997, s. 699.
- [3] HAVEL, Václav. *Projev prezidenta ČSFR Václava Havla na zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy*. Moskva, 7. 6. 1990, <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>.
- [4] HAVEL, Václav. *Projev prezidenta ČSSR Václava Havla pro obě sněmovny Kongresu USA*. Washington, 21. 2. 1990, <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>.
- [5] GOLDGEIER, James M. The U.S. Decision to Enlarge NATO: How, When, Why and What Next? *The Brookings Review*, r. 17, č. 3, 1999, s. 20; GOLDGEIER, James M. NATO's Expansion: The Anatomy of a Decision. *The Washington Quarterly*, r. 21, č. 1, 1998, s. 86.
- [6] EYAL, Jonathan. NATO's Enlargement: Anatomy of a Decision. *International Affairs*, r. 73, č. 4, 1997, s. 702.
- [7] "While the Partnership is not NATO membership, neither is it a permanent holding room. It changes the entire NATO dialogue so that now the question is no longer whether NATO will take on new members but when and how. It leaves the door open to the best possible outcome for our region, democracy, markets, and security all across a broader Europe, while providing time and preparation to deal with a lesser outcome." William J. CLINTON, Praha, 12. 1. 1994. http://ftp.resource.org/gpo.gov/papers/1994/1994_vol1_40.pdf.
- [8] BUREŠ, Oldřich a DUŠKOVÁ, Lenka. Čeští vojáci a operace na udržení míru OSN. *Obrana a strategie*, č. 2, 2007, s. 57.
- [9] EYAL, Jonathan. NATO's Enlargement: Anatomy of a Decision. *International Affairs*, r. 73, č. 4, 1997, s. 701.
- [10] NIJMAN, Jan. Madeleine Albright and the geopolitics of Europe. *GeoJournal*, č. 46, 1998, s. 272.
- [11] *Chicago Tribune*, 21. 11. 1997, s. 34.

Prameny vážící se k tematice NATO a členství ČR v Severoatlantické alianci:

- 10 let členství České republiky v NATO*. Gestor projektu - Sekce obranné politiky a strategie MO. Vydalo Prezentační a informační centrum MO, 2009, ISBN 978-80-7278-491-2.
- 10 let v NATO*. Praha: Prezentační a informační centrum MO, 2009, ISBN 978-80-7278-491-2.
- Česká republika a NATO. Sestavil Dobroslav Matějka. Praha: Česká atlantická komise, 1996, ISBN 80-85864-5.
- Deset let od rozšíření NATO: Úspěchy, výzvy, vyhlídky*. [referáty z konference] Gestor projektu - Senát Parlamentu České republiky, Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Vydalo Prezentační a informační centrum MO, 2009, ISBN 978-80-7278-511-7.
- Proč NATO*. Sestavil Dobroslav Matějka. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, ISBN 80-855864-2.
- The North Atlantic Treaty*. NATO Hand Book, Brussels: Public Diplomacy Division, NATO HQ, 2006, ISBN 92-845-0178-4; česky: Severoatlantická smlouva. Příručka NATO, Brussels: Office of Information and Press, ISBN 92-845-0173-3.
- FIDLER Jiří, MAREŠ Petr. *Dějiny NATO*. Praha-Litomyšl: Paseka, 1997, ISBN 80-7185-145-0.